

Nemes Nagy József

A GDP regionális számbavétele

A teljes szöveg eredeti megjelenési helye: Nemes Nagy J. 1995 A GDP regionális számbavétele (In: Probáld F.szerk. *Pro Geographia Humana*, ELTE Eötvös Kiadó, Bp., pp. 99-118.)

1. Fejlettségi mutatók

A *fejlettség* - így egy térség, régió fejlettsége - egyetlen jelzőszámmal nem leírható, *többdimenziós és többmutatós* fogalom.

A *többdimenziós* jelleg azt jelenti, hogy fejlettségnek számos oldala, tényezője, egymásba át nem vihető eleme van, mégha ezek között mérhető tendenciaszerű együttmozgások is. Fejlettségi dimenzió egy ország vagy egy térség esetében például a humán tőke nagysága, a gazdaság teljesítménye, a településszerkezet vagy a műszaki ellátóhálózatok sűrűsége éppúgy, mint bizonyos intézmények, társadalmi viselkedésminták megléte vagy hiánya, de a természeti környezet állapota is. Ráadásul a különböző dimenziók fontosságának, szerepének megítéléséhez térben és időben is változó társadalmi értéktartalmak kapcsolódnak, ami csak fokozza a közmegegyezés nehézségét a fejlettség értelmezésében.

Az összetett fogalmak *többmutatós* jellege abban jelentkezik, hogy az egyes dimenziók általában nem írhatók le egyetlen mutatószámmal, hanem állapotuk, helyzetük többféle módon is mérhető, ami mérési, statisztikai nehézséget jelent. A humán tőke volumenének, színvonalának vizsgálatakor például a társadalomföldrajz méltán egyik legkedveltebb fogalma a népesség iskolázottsági szintje. Ennek mérőszáma lehet például a felsőfokú végzettségűek vagy épp az írástudatlanok aránya, de akár egy olyan komplex mutató is, ami a képzettségi szinteket a hozzájuk rendelhető elvégzett osztályszám alapján hozza közös nevezőre (Sárfalvi B.1991). Ezek jellemzően együtt mozgó mérőszámok, de mégsem ugyanazok, a fejlettségelemzésbe bármelyik bevonható. Hasonló a helyzet a többi fejlettségi dimenzió esetében is.

Elmondható az, hogy nem kis részben épp a fejlettség (s más hasonló összetett fogalmak) e kettős jellemvonása kényszerítette ki s egyben alapozta meg a területi kutatásokban azt, hogy a hatvanas-hetvenes évekre napi elemzési eszközzé váltak az összetett és rejtett, többdimenziós és többmutatós fogalmak mérését célzó, többváltozós matematikai-statisztikai eljárások, mindenek előtt a *faktoranalízis*. Ez a módszer értő alkalmazás és meghatározott matematikai feltételek mellett alkalmas arra, hogy viszonylag egyszerűen mérhetővé tegye az összetett fogalmakat. Segítségével kiszámítható egy (vagy több, mindenesetre korlátos számú, áttekinthető és így viszonylag könnyen elemezhető) értékszám, amely azonosítható a fejlettséggel, azon az alapon, hogy eloszlása épp azokat az egyedi mérőszámokat követi (velük korrelál), amelyek kapcsolatba hozhatók a fejlettség tartalmával.

A többváltozós eljárások valóban rendkívül értékes elemzési eszközt adnak a kutatók kezébe, de még legkörültekintőbb használatuk esetén is nehézséget okoz értelmezésük, hisz a

"faktorok" fiktív, számított, dimenziótlan mennyiségek, 0 átlagú és 1 szórású standardizált változók. Egyebek mellett ezek a jegyek azok, amelyek mindmáig éltetik azt a területi statisztikai vonulatot, amely a regionális fejlettség jellemzésére valamely közvetlenül mérhető, számbavehető, lehetőleg hétköznapi mértékegységgel bíró jelzőszámot használ. Ezek legelterjedtebbje a GDP illetve annak fajlagos, egy lakosra vetített értéke, amely bár egyértelműen gazdasági tartalmú mutató, de minden empirikus elemzés szerint olyan eloszlású, hogy kapcsolatba hozható a többi szóhajóhető fejlettségi dimenzióval illetve mutatószámmal is. Nagy előnye, hogy mértékegysége egyike a leghétköznapiabbaknak: pénzegységben (nemzeti valutákban illetve az összehasonlíthatóság érdekében leggyakrabban dollárban) mért értékmutatóról van szó.

Tanulmányunkban e kitüntetett szerepű jelzőszám területi számbavételének nehézségeit, legfontosabb elméleti, informatikai és intézményi problémáit tekintjük át, bemutatva egy konkrét becslési eljárást illetve annak eredményeit is, az 1992. évi magyarországi GDP-volumen becsült megyei megoszlását.

A GDP - bár korántsem egyedüli, de alapvető - indikátora a regionális fejlettségnek és fejlődésnek, a regionális fejlesztési akciók hatásai kontrolljának. A regionális elemzésben és a regionális politikában kulcsfontosságú szerepre azáltal tett szert, hogy az EU szintjén a regionális támogatási rendszerben, a közösségi regionális fejlesztési alapok allokálásában kitüntetett értékmutatóként használják. Az EU regionális fejlesztési, támogatási kritériumrendszerében a közösségi átlagos egy lakosra jutó, ECU-ben mért GDP 75%-os értéke az a szint, ami alatt egy régió (a közösségi térség hierarchia NUTS II. szintjén) elmaradottnak minősül, s megfelelő programok és projektek esetén számot tarthat támogatásra a Regionális Alapból.

Hazánkban (már amennyire ez területi számítás nélkül, csak az országos GDP ismeretében becsülhető) talán, ha Budapest fejlettségi szintje az, ami megközelíti e számszerű kritériumot. Ha már tagok leszünk (más közép-európai társainkkal együtt), akkor sem rontjuk úgy az átlagot, hogy az ország többi térsége ne minősülne közösségi szinten elmaradottnak. Ez azt jelenti, hogy a GDP területi szintű meghatározására nem egyszerűen azért van szükségünk, hogy a vidék relatív elmaradottságát "kifelé" számszerűen is igazolhassuk, hanem, hogy létrehozzuk az európai gazdaságirányítási rendszer egy elemét. A kívánatos minimális térségi szint, ahol a hazai GDP meghatározandó az a NUTS II.-nek megfelelő - jelen pillanatban még nem eldöntött - hazai szint. Erre komolyan makroregionális egységek jöhetnek szóba, ezek híján azonban leginkább a megyék (nem kivéve belőlük természetesen az önkormányzati szisztémában kiemelt megyei városokat) lehetnek ezek.

Bár az EU minta lényeges ösztönző tényező a területi gazdaságstatisztikai rendszer megújítására, a területfejlesztés hazai kormányzati irányításának ezt a feladatot nemcsak a nemzetközi követelmény miatt üdvös ösztönözni, hanem elsősorban talán azért, hogy ezt a hazai regionális fejlődési folyamatok nyomonkísérése során maga is használhassa, megalapozottabbá téve ezáltal is saját döntéseit. A GDP területi számbavétele nagy erőfeszítést igénylő feladat, olyan, ami nem maradhat meg pusztán kutatási témának, egyéni kutatói ambíciónak, hanem a kormánynak hivatalosan kell megszerveznie a munkát, biztosítva a megfelelő anyagi és intézményi feltételeket is.

A GDP regionális (területi) nagyságának meghatározása elméleti, információs és intézményi oldalról is számos megválaszolendő kérdést hoz felszínre (*Fischer G. 1964*). Egyértelműen

kijelenthető nemzetközi tapasztalat az, hogy viszonylag megbízható regionális GDP csak *becslési eljárások* közbeiktatásával és viszonylag *nagy területegységekre* határozható meg (Baiggori, A.1994). Mindebből az is következik, hogy mégha meghatározásra is kerül a lehető legnagyobb pontossággal ez a mutató, önmagában nem elégséges a területfejlesztési politika információs orientálására, nem alkalmas ugyanis a területi fejlettség (válság) sokrétű jelenségkörének leírására s különösen nagyon bizonytalan kistérségi szinten való meghatározása s használata.

2. A GDP tartalma

A *Gross Domestic Product (GDP)*, amelynek a szószerinti fordítástól - bruttó hazai termék - eltérő, a mutató valóságos tartalma, értelme szerinti magyar megfelelője a *belföldi hozzáadott érték*, a nemzetgazdasági mérlegrendszerek egyik központi fogalma. az egy adott időintervallumon (általában egy éven) belül, egy adott megfigyelési egységben (leggyakrabban egy országban) a teljes gazdasági tevékenységben előállított, pénzértékben (jellemzően a nemzeti valutában) mért új értéket jelenti.

A gazdasági szereplők által létrehozott hozzáadott érték - megfelelő gazdaságstatisztikai (mérleg) információk birtokában - két úton, "felülről" illetve "alulról" számítható. A GDP egyrészt a bruttó termelési érték és a folyó termelőfelhasználás különbözeteként, másrészt a bruttó munkajövedelmek, az adózatlan eredmény és az amortizáció összegeként adódik. A GDP a korábban leggyakrabban használt értékmutatótól a *nemzeti jövedelemtől* alapvetően a számbavétel során figyelembe vett ágazati tevékenységi kör tekintetében különbözik. Míg a nemzeti jövedelem csak az ún. anyagi ágakban (ipar, mezőgazdaság, termelő szolgáltatások) létrehozott új értéket tartalmazza, addig a GDP kiterjed a nem anyagi szolgáltató (tercier és kvaterner) tevékenységekre is. Szemléletében például az oktatás és az egészségügy is "termelő" ágazat, s nem pusztán fogyasztója a társadalmi jövedelmeknek. A jellemzően non-profit szellemi szolgáltatások területén a GDP lényegében a bruttó munkajövedelmekkel azonos. (A nemzetgazdasági mérlegrendszerek más mutatóinak tartalmával, jelentésével kapcsolatos meghatározásokra, viszonyukra a GDP-hez itt nem térek ki, azokat lásd *Árvay J.1973* rendkívül alapos, s máig korszerűnek tekinthető munkájában).

A GDP számbavételével kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémák, dilemmák közül - a fogalom fenti definíciójából kiindulva - mindenképp először a teljes gazdálkodási kör fogalmát kell említenünk. Teljeskörűsége törekedve a GDP-nek tartalmaznia kell a gazdaság minden szférájában (nemcsak az "első", legális gazdaságban) létrehozott új értéket. A gond itt az, hogy a gazdasági tevékenységek kisebb-nagyobb köre nem mért, mert rejtett, nem számbavett (lásd fekete gazdaság) illetve ha nyílt is, csak becsülni lehet a teljesítményt (például a háztartási munka). A GDP megbízhatósága nagyban függ e tevékenységek súlyától, s ez minden szinten bizonytalanná, vitatottá teszi az értékeket. A nem számbavett jövedelmek feltételezhetően nagy aránya az alapja nálunk is az országos GDP nagysága körüli nem lanyhuló vitáknak. A nyílt, legális gazdaságban keletkezett GDP valóságosságát ugyanakkor alapvetően a gazdaságstatisztikai rendszer megbízhatóságától függ.

A fenti definíció *termelési* oldalról határozza meg a GDP tartalmát, értelmezhető azonban a GDP felhasználási (fogyasztási és felhalmozási oldalról is). A két oldal volumene a külső pénzügyi kapcsolatok következtében jellemzően nem azonos, a felhasznált jövedelem a fizetési mérleg függvényében eltérhet a megtermelt értéktől. Regionális metszetben

lényegében ez a kettősség jelentkezik az ingázók jövedelmei vagy a lakóhelytől elváló üdülőtulajdonból (bérbeadás) származó jövedelmek esetében. (A továbbiakban mindvégig a termelés oldaláról vizsgáljuk a GDP számbavételét).

A folyó áron, nemzeti valutában mért GDP csak az adott időpont (év), s az adott megfigyelési egység (ország) aktuális gazdasági folyamatait jellemzi. Időbeli, történeti összehasonlítás esetében szükség van a változatlan, összehasonlító áras, nemzetközi összehasonlítás esetében az azonos pénznemben kifejezett érték kiszámítására is. A nemzetközi összehasonlítást lehetővé tevő egységesítés két jellemző útja az érvényes devizakurzusok szerinti illetve az ún. vásárlóerőparitásos egységesítés, ami általában eltérő eredményre, arányokra vezet. A kelet-közép-európai országok például az alacsonyabb árszínvonal miatt a vásárlóerőparitásos összevetésben jóval közelebb vannak a legfejlettebb országok GDP-szintjéhez (GDP-jük "belföldön többet ér"), mint a nyers valutakurzusok szerinti átárázáskor. (Ez utóbbi módszert használja a Világ országaira éves rendszerességgel kiadott adatsoraiban a Világbank, az EUROSTAT az EU-régiók gazdasági pozícióinak jellemzésére mindkét közelítést közreadja).

3. A GDP területi szinten (GRP)

A fenti értelmezési és számbavételi problémák mindegyike jelentkezik akkor is, ha a GDP-t nem országos szinten, hanem területileg dezaggregáltan kívánjuk meghatározni, s újabb speciális nehézségek, elméleti és gyakorlati problémák is megjelennek. A területi számbavételkor a "belföldnek" egy-egy térség, régió területe felel meg. A területi GDP-re esetenként külön fogalmat is használnak, megjelölve a sajátos számbavételi szempontot. Ez a megnevezés a *Gross Regional Product (GRP), a regionális hozzáadott érték*.

Ma abszolút többségben vannak azok az országok, ahol nincs területi GDP számbavétel illetve nincsenek ilyen tartalmú hivatalos publikációk. Sok országban egyáltalán nincsenek használható területi gazdasági jelzőszámok, másutt nem ez a kiemelt mutatószám. Az okok és a mögöttes tényezők részletezése nélkül, csak emlékeztetőül utalok arra, hogy a volt szocialista országokban az ipari bruttó termelés növekedési indexe volt a legszélesebb körben elterjedt, regionálisan is számított gazdasági jelzőszám. Az Amerikai Egyesült Államokban a személyi jövedelem (personal income) az, amelyről a tagállamok szintjén ma már több mint egy évszázados idősor áll rendelkezésre.

A GDP területi számbavételekor a legprofánabb, gyakorlati gond az, hogy a területileg bontott hozzáférhető gazdasági, értéktermelési információk köre jóval szűkebb az országos szinten rendelkezésre állóknál.

Elméleti gondot jelent az, hogy nem minden gazdasági tevékenység lokalizálható egyértelműen. Más tevékenységek elvileg ugyan egyértelműen helyezhetőek, de vagy nem áll rendelkezésre róluk információ, illetve nem vagy nehezen meghatározható a térségi szint, amihez a tevékenység hozzárendelhető. Így például elméletileg is nehezen lokalizálható a pénzügyi tevékenység jövedelemhozadéka (a bankfiók csak megjelenési pontja a befektetési tevékenységből származó profitnak). Statisztikailag, számvitelileg lényegében megoldatlan a többtelephelyes cégek hozzáadott értékének lokalizálása, s a kifejezett a "térhez" kötött folyó olyan tevékenységek, mint a hírközlés vagy a szállítás értéktermelésének "terítése" is csak becsléssel lehetséges. Aligha vitatható például, hogy a MÁV

éves jövedelemhozadéka - vagy vesztesége - nem a székhelyén, Budapesten keletkezik. A közlekedési teljesítmény területéhez rendelése csak többszintű, az áru- és utasforgalom természetes mennyiségekben - árutonnákm, utaskm - kifejezett, regionalizált számbavételére épülő becsléssel oldható meg (Pálfalvi J.1984).

Mindezen problémák miatt - miközben törekedni kell a tényadatokon nyugvó GDP számbavétel intézményes feltételeinek fejlesztésére - nem küszöbölhető ki a mutatószám részben becsült jellege, s így kisebb-nagyobb mértékű statisztikai bizonytalansága.

4. Kísérletek a gazdasági értéktermelés területi számbavételére Magyarországon

A hivatalos hazai statisztika mindmáig egyetlen olyan területi adatsort sem tett közzé, amely a gazdasági értéktermelést a teljes tevékenységi és ágazati körre vonatkozóan átfogta volna. A hivatalos területi statisztika értékmutatói megmaradtak az ágazati bruttó termelés (az ipar esetében csak ennek növekedési indexei) illetve a bérjellegű adatok körénél. Miközben az EGK már javában publikálta a GDP regionális adatsorait, kompetens személyiség még a nyolcvanas évek elején is "hordószonoki igénynek" minősítette azt a felvetést, hogy a hivatalos statisztikai szervezeteknek - mint az ilyen típusú munka elvégzéséhez szükséges információk birtokosainak - kísérletet kellene tenniük a gazdasági értéktermelés teljeskörű területi számbavételére.

Mindmáig csak nem intézményesült kutatói kísérletekről adhatunk számot.

E kísérletek sorát a hatvanas évek közepén Kulcsár V. és Bartke I. ún. korrigált nemzeti jövedelem számításai nyitják, a mezőgazdaságra és az iparra kiterjedően. (Kulcsár V.1969, Bartke I.1971). E módszerrel Barta Gy. 1975-ig vizsgálta a megyéket (Barta Gy.1977). A nyolcvanas évek elején előbb az ipar majd az összes anyagi ág nettó termelésének, a magánszektorra is kiterjedő megyei szintű becslésére tettem kísérletet (Nemes Nagy J.1984, 1985), ennek módszertanát használva Rechnitzer J. 1985-re közölt megyei becsléseket (Rechnitzer J.1988), s ezzel lényegében zárul is a kutatói erőfeszítések sora. A témakör vizsgálati fonalát a jelen tanulmány héttérét képező kutatás vette újra fel 1992-ben, kormányzati kezdeményezésre.

1988-tól kezdődően (egy-egy év csúszással) elsődlegesen a progresszív személyi jövedelemadó illetve részben az adóköteles jövedelmek települési szintű adatai helyettesítik nálunk - hivatalos publikálás nélkül, de a miniszteriális és megyei adóügyi adatbankokból kollegiális alapon megszerezhető formában - a területi elemzésekben illetve az önkormányzati gazdálkodás tervezésében a hiányzó teljeskörű és valóságos fejlettségi értékmutatókat. (Itt jegyzem meg, hogy "úton Európa felé" minimális követelménynek tűnik számomra az adóstatisztikai adatok nyilvánosságra hozatala oly módon, hogy az a személyiségi és egyéb jogokat ne sértse - e tekintetben tanulmányozásra alkalmasnak látszik például a svéd adóstatisztika).

Töredékeiben ma is rendelkezésre állnak olyan információbázisok, amelyek a területi GDP meghatározásában konkrét adatforrásként, vagy becslési támpontként - a gazdasági és személyi információvédelem teljes biztosítása mellett, települési, térségi szinten aggregálva - figyelembe vehetők. Ezekhez tartoznak mindenek előtt a cégek, egyéni vállalkozások adóbevallásainak bizonyos adatai, a költségvetési, önkormányzati gazdálkodási beszámolók.

Ezen adatbázisok közös jellemzője, hogy a vizsgált gazdálkodó szervezet székhelye szerint, település szintig lemenően lehetőség van a keletkezett jövedelmek számbavételére illetve becslésére, csak el kell valakinek végezni ezt a települési azonosító munkát. Ezekhez az adatbázisokhoz kapcsolódhatnak kiegészítő, korrigáló becslésre alkalmas információbázisként a személyi jövedelemadó alá tartozó jövedelmek területi adatai, az általános mezőgazdasági öszeírások adatai (a kistermelés becslése céljából), más, egyedi, célzott (területileg reprezentatív) adatfelvételek (pl. háztartásstatisztika).

Rendkívüli hiányként jelentkezik, hogy a több telephelyen működő gazdálkodókról csak a vállalati székhely szerint állnak rendelkezésre adatok, a gond súlyát tekintve ma is alapvető, noha egyértelmű tény, hogy a gazdaság szervezeti átalakulása decentralizációval jár együtt, s így a számbavétel és a tevékenység tényleges helye közeledik egymáshoz (számításaim szerint az 1991. végéig alakult új gazdálkodó egységek 90%-ának települési szinten megegyezik a székhelye és a tényleges termelési tere - már amennyiben ez utóbbi elméletileg lokalizálható). Mindezt, ha a GDP területi számbavételét a gazdálkodók oldaláról indulva végezzük, nem takarítható meg a jövőben sem valamifajta *telephelyi statisztikai számbavétel* működtetése.

5. A GDP területi számbavételének alternatív útjai

Az elméleti megfontolások, a nemzetközi számbavételi tapasztalatok értékelése nyomán lényegében négy karakteres számbavételi út, becslési eljárás körvonalazható a regionális GDP számbavétele, meghatározása kapcsán.

5.1. Egyszeri célzott adatfelvételen nyugvó meghatározás

A GDP területi számbavételére még a legbejártottabb statisztikai rendszer sem kínál egyszerű és nyilvánvaló megoldást, döntően azért mert a gazdaságstatisztikai rendszereknek a térbeliség, a hely, a lokalizáció háttérben lévő szempontja, hisz ott a gazdálkodó egység, a szervezeti forma, a tevékenységi jelleg, az ágazati besorolás a tipikus azonosítási, osztályozási szempont. Ezt ellensúlyozandó az egyik legtisztább - bár kétségtelenül pénz-igényes, precíz szervezést, nagy apparátust, szilárd koncepcionális alapozást igénylő - megoldás az, ha egy adott időpontban (év) egyszeri célzott adatfelvételre kerül sor, amelyben elsődleges prioritása van a gazdaság területi szempontú számbavételének a lehető legszélesebb ágazati, tevékenységi körre vonatkozóan. Az ilyen számbavétel telep szintű összeírást feltételez a gazdálkodó szférában, intézményi szintű számbavételt a költségvetési, önkormányzati területen, nagy reprezentációjú felmérést a kiegészítő tevékenységek, a kistermelés körében, s csak az elméletileg nem megtakarítható elemekben korlátozódik becslésre. Egy ilyen adatfelvétel aztán - egy kialakult struktúrájú, szervezeti és tulajdoni szerkezetű országban - viszonylag hosszú időtávon lehetőséget teremt arra, hogy területileg reprezentatív mintavételes eljárással, indexeléssel nyomon követhessék az értéktermelés, a gazdasági produkció területi alakulását. A területi szempontú pontosság és megbízhatóság szempontjából ez az út a legoptimálisabb. (A bajor megoldás lényegében ilyen, lásd. *Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen für Bayern*)

5.2. Ágazati bázisú területi értéktermelés-becslés

Mivel a területi adatfelvételnél jóval bejáratottabb, gyakoribb a gazdaság ágazati szempontú elemzése, ebből adódik az, hogy a területi becslést ágazati oldalról kiindulva végezzük el. Egy részletes gazdaságstatisztikai adatbázisból kiindulva - amelyből alágazati szinten ismerjük a GDP és a többi gazdasági jelzőszám (pl. létszám, tőke) közötti kapcsolatok - szemléletileg konzekvens, nagy területi egységek szintjén a valóságos arányokat jól közelítő becslés készíthető a területi GDP-re, oly módon, hogy egy-egy ágazaton belül területileg azonos GDP hozadékot feltételezünk a viszonylag egyszerűbben számbavehető foglalkozottakra és/vagy tőkére vetítve. Területileg ebben az esetben elégséges lehet például egy részletes ágazati bontású foglalkoztatottsági adatbázis. Elméletileg ez esetben természetesen nyílt hiba az, hogy *területileg differenciálatlan ágazaton belüli hozadékot feltételezünk*, de a részletes ágazati bontás illetve a foglalkozási adatbázis belső részletezése (pl. a szervezet-nagyság figyelembevétele) ezt a torzítás csökkenti. Ágazati bázisú becslési utat követtem magam is az ipari nettó termelés területi becslése során de hasonló koncepcionális eleme van *Bartke I.* korrigált nemzeti jövedelem számításának is.

5.3. Vegyes gazdasági adatbázisokra támaszkodó becslés

Ha a célzott adatfelvétel nem végrehajtható, vagy ha az ágazati bázisú becslés térelméleti, regionális gazdaságtani szempontból aggályos, alig van más lehetőség a regionális GDP becslésére, mint a különböző gazdasági szférák tevékenységét nagyon eltérő tartalommal leíró, heterogén adatbázisokra épülő számítás. Itt bizonyos szegmensekben tényszerű és közvetlen eredményeket kaphatunk, egyes szférákban azonban csak durva becslésekre van mód. Ezt az utat járja a későbbiekben leírt konkrét becslés, így a lehetőségekre és korlátokra ott térünk vissza.

5.4. Helyettesítő adatok használata

A fenti három út jelenti azt a vonalat, amely a mindegyik esetben meglévő, bár különböző korlátok dacára végeredményül ad egy értéksort a kiválasztott térségi szinten a regionális GDP-re. Korlátok és torzítások nélküli más érdemi alternatíva nincs. Az előző utakat elvetve két lehetőség van: egyáltalában *semmilyen* viszonylag széles tevékenységi kört átfogó gazdasági értéktartalmú területi adatsort nem közlünk (lényegében ez mindmáig a "hivatalos" magyar megoldás), illetve helyettesítő céllal a maguk tartalmában, területiségében tiszta rendszerű adatokat közlünk a területi GDP helyett. Ilyen megoldás lehet ma Magyarországon az *adóköteles jövedelmeknek* az adózók lakóhelye szerinti települési szintű adatainak közzététele, vagy a gazdálkodó szervezetek *székhely szerinti GDP-jének* közreadása. (Ma egyik adatbázis sem nyilvános még területi aggregáltságban sem). E "pótmegoldásoknak" rendkívüli előnye az, hogy szinte azonnal végrehajthatók lennének, s ha nem is a területi GDP-t adnák vissza, de elemzési és területpolitikai, döntési szempontból is rendkívül sokoldalúan használható adatbázist jelentenének. (A becsült megyei GDP illetve az itt helyettesítőként említett két értékmutató területi kapcsolatára a tanulmány zárófejezetében számítási eredményeket közlünk).

Az elméletileg lehetséges alternatívák közötti választást a konkrét körülmények és feltételek határozzák meg. A hazai GDP területi meghatározásának információs feltételei ma korlátozottak és heterogének. Olyannyira azok, hogy leginkább az az álláspont védhető, hogy nincs mód a GDP valós területi arányainak meghatározására. Mi nem ezt a kockázatmentes álláspontot képviseljük. Miközben - a nemzetközi és a korábbi hazai tapasztalatok alapján - hangsúlyozottan szólnunk a feltétlenül szükséges információs és intézményi feltételekről, a

következőkben, minden kritikát vállalva bemutatjuk azokat a konkrét becslési utakat-módokat, amelyek a jelen feltételek között alkalmazhatók. Úgy véljük, hogy miközben feltétlenül törekedni kell a mainál jóval kedvezőbb feltételek létrehozására, nem megengedhető az, hogy egészen az ideális körülmények létrehozásáig semmit se tegyünk. Azok a számszerű eredmények, amelyet ez a tanulmány tartalmaz nem a "valóságos" területi GDP adatok (ha ilyenről egyáltalában beszélni lehet), rövid elemzésük azonban érzékelteti azt, hogy más, rendelkezésre álló információkhoz képest milyen tartalmakat, interpretációs lehetőségeket hordoznak már jelenleg is.

6. Az 1992. évi magyar GDP megyei megoszlásának becslése

6.1. A GDP országos szinten

A KSH publikált adata (Statisztikai Havi Közlemények 1993/7) szerint 1992-ben *a piaci áron számított GDP* folyóáras értéke 2 805.1 md Ft volt, ebből a termékadók különbözete 354 md Ft-ot tett ki, így *az alapáron számbavett* volumen *2 451.1 md Ft*. Ez az a GDP érték, amelynek allokációja, területhez rendelése jelenti a konkrét számítási feladatot. Az alapáron számbavett GDP gazdálkodási formák szerint (milliárd forintban mérve) a következőképp oszlik meg:

kettős könyvvitelű cégek	1 594.3
kisvállalkozások és egyéni vállalkozók	290.0
a lakosság gazdasági tevékenysége	139.9
költségvetési intézmények	426.9

Ezen összetevők egy része (a jelzett forrásban található ágazati információk és más adatbázisok alapján) még tovább bontható, s így a következő megoszlás alakul ki, amely a területi dezaggregálás kiindulópontja:

kettős könyvvitelű cégek	1594.3
egyszerűsített könyvvitelű cégek	72.2
egyéni vállalkozók	217.8
mezőgazdasági kistermelés	109.6
egyéb lakossági tevékenység	30.3
központi költségvetési intézmények	164.9
helyi és területi önkormányzatok	262.1
<i>Összesen</i>	<i>2451.1</i>

Mielőtt áttérnénk a területi becslési eljárás bemutatására már a fenti adatok is megérdemelnek néhány rövid - a területi megoszlással is szoros kapcsolatban lévő - kommentárt.

Az országos GDP gazdálkodási formák és tevékenységek szerinti megoszlása egyértelművé teszi, hogy abban meghatározó (kétharmados), de nem kizárólagos a súlya a vállalati-vállalkozói tevékenységek értékvolumenének. Ebből következően minden olyan számítás, ami csak ennek a körnek a jövedelmeit veszi számításba nem ad teljeskörű információt a jövedelemtermelésről. E szféra nagy súlya ugyanakkor azzal a következménnyel jár, hogy

ennek lehető legpontosabb területi dezaggregálása alapvető a valóságos területi arányok megállapításához. A fennmaradó egyharmados részt képviselő szférák GDP-jének figyelembevétele a területi dezaggregálás során ugyanakkor azért kiemelt jelentőségű, mert ezek a tevékenységek jóval egyenletesebben, a népességmegoszlást jobban követve oszlanak szét az országban, mint a nagy termelő cégek jövedelmei, így ha ezek számításon kívül maradnak, akkor az így kapott (szűkített) GDP területi arányai a valóságnál polarizáltabb térszerkezet adnak.

Az ismertetett megoszlásból egyértelműen kitűnik, hogy ezek a GDP adatok a legális gazdasági értéktermeléséről adnak információt, a "fekete" gazdaság értéktermelése vagy a háztartásokban végzett értéktermelő tevékenység (amely tényszerűen része a valós és teljes értéktermelésnek) kimarad a számbavételből (a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően). Nem tud megbirkózni a gazdaságstatisztika azzal a gonddal sem, hogy az információs alapjait képező adóinformációk megbízhatósága is kérdéses.

6.2. A GDP főbb elemei területi becslésének feltételei és korlátai

A következőkben tevékenységi körönként áttekintjük a létrehozott GDP területi meghatározásával kapcsolatos legalapvetőbb kérdéseket.

Kettős könyvvitelű cégek

E gazdálkodó kör (1992-ben 57 ezer cég) hozzáadott értéke a társasági nyereségadóbevallásokból a nettó árbevétel és az anyagi jellegű ráfordítások különbözeteként, a cégek székhelye szerint közvetlenül számítható. A jelenlegi információs feltételek között nem vagy csak nagy bizonytalansággal megoldható gondot jelent ebben a körben, hogy számos óriás, sok és többtelephelyes illetve az ország egészében tevékenykedő vállalat tartozik ide, amelynek hozzáadott értéke a székhelyen számbavéve alapvetően torzítja a valóságos területi GDP arányokat. E gond részletes telephelyi információkkal, nagy ágazati bontású termelési adatokkal, pontos területi és ágazati foglalkozási adatokkal orvosolható lehet, illetve ezek teremthetik meg egy jó becslés feltételeit. Jelenleg ilyen információk nem állnak rendelkezésre így csak nagyon durva becslést tudunk alkalmazni

Egyszerűsített könyvvitelű cégek

A számításban e szervezeti körnek (54 ezer gazdálkodó) is a társasági nyereségadóbevallásokból számítható GDP-je használható. Itt - mivel túlnyomó többségben kisebb, jogi személyiséggel nem rendelkező cégekről van szó - feltételezhető, hogy a székhely szerint számbavett hozzáadott érték térszerkezet megegyezik a tényleges termelésével (megyei szinten ez erős hipotézis, alacsonyabb térségi aggregáltságban már nagyobb a torzítás kockázata, noha a gazdálkodói kör kicsiny teljes GDP volumenre vonatkozóan ez a kockázat két nagyságrenddel kisebb mint a kettős könyvvitelű cégek esetében).

Egyéni vállalkozások

A GDP területi becslése az egyéni vállalkozások esetében is az adóbevallásokra támaszkodhat. A kevésbé rigorózus számviteli és pénzügyi beszámolási követelmények alapján azonban tényadatok meghatározására a GDP-t tekintve mód nincs, így maga az országos volumen

is becslés. A területi dezaggregációban kontrollváltozóként az egyéni vállalkozások bevallott árbevétele illetve foglalkoztatotti adatai jöhetnek szóba. Gondot okoz az is, hogy a KSH által e szervezeti körről közzétett adatokat az adóstatistika nem igazolja vissza (több százezer elvileg működő egyéni vállalkozás nem készít adóbevallást). Amennyiben e kisszervezetekről tartalmilag pontos adatok állnának rendelkezésre, itt lényegében települési szintig lemenően jó megbízhatóságú becslés lenne adható.

Mezőgazdasági kistermelés

E szféra GDP-jének területi dezaggregálására elvileg alkalmas lehet a mezőgazdasági összeírások kistermelésre vonatkozó adatbázisa, mivel azonban ez elsősorban naturáliákban (termények, állatok) tartalmaz részletes (megyei szinten publikált) adatokat, itt sajátos becslési eljárások kidolgozásának igénye merül fel. Becslési módként felmerül időmérleg-adatok bevonása, munkaráfordítások és normatív hozadékok alapján történő becslés.

Egyéb lakossági tevékenység

Erről a körről - ide tartozik például a házilagos építkezés - lényegében nem rendelkezünk semmilyen közvetlenül használható területi információval, így a viszonylag csekély volumen területi dezaggregálásához a népességeloszlás vehető számításba

Központi költségvetési intézmények

Mivel az országos GDP-volumenben e szféra bérköltségei és járulékai szerepelnek, célzott területi adatfelvétellel teljesen pontos adatok lennének összegyűjthetők. Ezek híján az egyetlen használható nyilvános forrást a Magyar Köztársaság Költségvetése jelenti, ami ezeket a volumeneket, fejezeti (azaz lényegében ágazati) bontásban tartalmazza. Ilyen alapon a területi megoszlás két fázisban becsülhető. Egyrészt becsülhetők a főváros-vidék (külföld) arányok, majd a vidéki volumen közvetett mutatók alapján osztható szét. Ez az a szervezeti kör, ahol a területhez kötésben alig vannak elvi nehézségek, a már említett célzott adatfelvétellel nagy megbízhatóságú tényadatokhoz juthatunk.

Helyi és területi önkormányzatok

A helyi önkormányzatok esetében közvetlenül használható adathátteret jelentenek az önkormányzatok éves költségvetési beszámolóit, amelyekből lényegében tényadatként adódik a GDP települési szinten (munkajövedelmek és járulékaik). A megyei önkormányzatok esetében ugyancsak az éves költségvetési beszámolók adhatják a számítási alapot, bizonyos speciális esetektől (lásd Pest megyét) eltekintve megyei szinten nagy megbízhatósággal. A megyei volumen települési megoszlásának meghatározásához a megyei önkormányzatok által fenntartott intézményekre célzott adatfelvétel szükséges.

A számítások során a következő adatbázisok területi feldolgozását végeztük el, illetve használtuk a megyei GDP becslésére:

- az 1992 évi társasági adóbevallások (111 ezer cég adatai, székhely település bontásban)
- a megyei és helyi önkormányzatok 1992.évi költségvetési beszámolóit
- a Magyar Köztársaság 1994.évi Költségvetése
- egyéni vállalkozók 1991.évi adóbevallásai (megyei aggregálttságban)

(A területi aggregáltságú adatrendszerek az APEH illetve a PSZTI adóstatisztikai bázisadatai alapján a PM Gazdaságelemzési és Informatikai Intézetében készültek).

A becslés során a területi dezaggregációhoz háttérinformációként használt adatok:

- az 1990. évi népszámlálás foglalkozási adatai (megyei szinten)
- ipari foglalkozási adatok 1990. évre (megyei szinten)
- az 1992 évi személyi jövedelemadóbevallások adatai (települési aggregáltságban)

Az adatbázisok kapcsán megoldásra váró gond az, hogy ma még nem intézményesített a számítási bázist alkotó alapinformációk beszerezhetősége, felettük ugyanis különböző szervezetek és intézmények diszponálnak, megerősítve ma már kissé meglepőnek és értelmetlennek tűnő titkosítási jogosítványokkal is (ami a világbanki adatigények esetében természetesen nem, csak a kormányzati területfejlesztési koncepció megalapozását célzó kutatómunka kapcsán kerül érvényesítésre). Az alapadatbázisok területi feldolgozása és közzététele vonatkozásában a GDP regionális számbavételére majdan hivatalosan kijelölt intézménynek egyértelmű jogosítványokkal kell rendelkeznie.

Ezen adatbázisokból kiindulva a becslés főbb tevékenységi területenként az alábbiak szerint folyt:

A *kettős könyvvitelű cégek* megyei bontású székhely szerinti adatait kiindulásként használva, azokban az ágazatokban, ahol a székhely és a tényleges értéktermelés helye alapjaiban tér el egymástól a következő korrekciókat hajtottuk végre:

- a feldolgozóipar országos GDP volumenét az 1990. évi foglalkoztatotti megoszlás alapján dezaggregáltuk
- a pénzügyi szektor valamint a közlekedés és hírközlés budapesti GDP-jének 50%-át a többi ágazat GDP-jének arányában osztottuk szét a megyék között.

Az *egyszerűsített könyvvitelű cégek* társasági jövedelemadóbevallásaiból közvetlenül számítható GDP volumeneket a cégek székhelye szerinti megoszlásban (megyéenként) korrekciók nélkül vettük számításba

Az *egyéni vállalkozások* országos 1992. évi GDP volumenét a megyék között az egyéni vállalkozók 1991. évi adóbevallásaiban szereplő árbevétel alapján osztottuk szét.

A *központi költségvetési intézmények* GDP-jét az 1992. évi állami költségvetési beszámoló tényadatai (bérek, bérjellegű kifizetések, TB járulék) alapján becsültük. A fejezeti bontású volumeneket a feltüntetett intézmények illetve funkciók alapján szétbontottuk főváros-vidék-külföld, mint valószínűsíthető lokalizáció szerint, majd a vidéki volument a megyék között az 1990. évi népszámlálás foglalkozási adatai alapján az oktatási, egészségügyi és közigazgatási foglalkozásúak megyei megoszlása alapján dezaggregáltuk.

Az *önkormányzatok* GDP-jét az 1992. évi költségvetési beszámolókból szereplő bérek és bérjellegű juttatások nagysága alapján becsültük. A helyi önkormányzatokra vonatkozó volument megyéenként összesítettük, a megyei önkormányzatok esetében a Pest megyei érték 50%-át a fővároshoz rendeltük.

A *mezőgazdasági kistermelés* GDP-jét a társasági adóbevallásban szereplő mezőgazdasági cégek GDP-jének megyei megoszlását követve dezaggregáltuk.

Az egyéb lakossági tevékenységből származó országos GDP-t a megyék állandó népessége arányában osztottuk szét.

6.3. A becsült GDP területi arányai

A leírtakat követő becslés legfontosabb eredményeit 1.táblázat valamint az egy főre jutó GDP megyei differenciáltságát bemutató térkép tartalmazza. Mivel itt hangsúlyozottan csak az első becslési eredményről van szó, az adatok részletekben menő interpretálása semmiképp sem indokolt. Nem haszontalan azonban néhány lényeges vagy érdekes összefüggésre rámutatni, hisz épp ezen megállapítások megerősítésének vagy elvetésének igénye az, ami a még precízebb számbavétel mellett érvel.

Az elemzést elsősorban a fajlagos adatokra koncentráljuk, hisz végülis ezek azok a paraméterek, amelyeket - a területi fejlettségi arányok megállapítása céljából - használnak a nemzetközi regionális politikai gyakorlatban. (Megjegyezzük, hogy a fajlagosok számításához használt népesség- és keresőadatok is továbbvezetett értékek, megbízhatóságuk nem megkérdőjelezhetetlen).

A becsült GDP megyék közötti megoszlásából levonható legfontosabb következtetés az, hogy a számítás során *a főváros részesedésére 1/3-os arány* adódik. Nagyságrendileg ezt egyetlen más megye sem közelíti meg, 5 százalék feletti részaránnyal is csak Pest valamint Borsod-Abaúj-Zemplén rendelkezik. A nagyrégiók közül az Észak-Dunántúl súlya a legnagyobb, s Észak-Magyarországé a legkisebb.

Az egy főre és egy keresőre jutó GDP megyei arányai visszatükrözik a más közelítésekben is feltáruló legalapvetőbb regionális megosztó dimenzióit az országnak: *a főváros-vidék illetve a Nyugat-Kelet megosztottságot*. A becsült egy főre jutó érték a fővárosban közel 80%-kal van felette az országos átlagnak, s a megyék közül csak dunántúliak kerülnek az országos átlag fölé (Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Tolna). Hasonlóképp e négy térség kerül az átlag fölé az egy aktív keresőre vetített mutatóban is. Míg a két dunántúli nagyrégió megközelíti az országos átlagot, az Alföld és az északi országrész mintegy 20-25 %-kal elmarad attól. Szembetűnőek az északi országrész alacsony, még az alföldi megyéknél is kedvezőtlenebb mutatói. A megyék között messze leszakadó (az átlag 60%-a alatti) fajlagost kaptunk Szabolcs-Szatmár-Bereg illetve Pest megyékre.

A mutatók egyértelműen visszatükrözik a depressziós északi országrész visszaesését. Tolna kiugró fajlagosa a paksi atomerőmű nagy hozzáadott értékének tudható be, más szegmensekben a megye az átlag alatt van (az "atomhatás" miatt magasabb a dél-dunántúli fajlagos az észak-dunántúlinál). A teljeskörű számbavétel a városias Alföld pozícióit a költségvetési és önkormányzati szférában megtermelt magas volumenek hatására jelentősen javítja, a kvaterner szektor intézményeiben kifizett bérek, mint GDP-elemek összességükben jelentős kiegyenlítő hatásúak a megyék között, bár elsősorban a legnagyobb városok megyéinek fajlagosait emelik (Szeged, Debrecen). A csak a nagy gazdasági szervezetek jövedelemtermelését átfogó számbavételhez képest reális helyre teszi a mutató Somogy megyét azáltal, hogy itt már megjelenik a Balaton környéki egyéni vállalkozói tevékenység viszonylag jelentős súlya. Mint általában minden mennyiségi mutatóban itt sem kerül felszínre Vas megyének a minőségi elemekben, az intenzív nyugati kapcsolatokban a min-

dennapok szintjén meglévő kedvező helyzete. Pest megye kirívóan alacsony és a főváros kiugróan magas fajlagosa az agglomerációban teljesen összefonódó két térség együttes számbevételét teszi reálissá.

Megyei szinten számolva az egy lakosra jutó GDP súlyozott relatív szórása jelentős: 40,1%-os, ha hat nagyrégióra számítjuk ki ugyanezt az értéket akkor 25,9%-os relatív szórásértéket kapunk. A nyugat-európai országok hasonló adataival ez utóbbi érték hasonlítandó össze, a nagytérségi szint ugyanis jobban megfelel az ottani regionális léptékeknek. Ezeket a diszparitási mértékeket két másik - közvetlenül, becslés nélkül rendelkezésre álló - értékmutatóéval hasonlíthatjuk össze. Az adóstatistikából származó nettó (adózott) jövedelem egy lakosra jutó értékének megyék közötti szóródása 22,5% (azaz a becsült GDP-nél jóval kiegyenlítettebb képet mutat), míg a gazdálkodó szervezetek székhely szerint számbavett GDP-jének egy lakosra jutó értéke ennél sokkal polarizáltabb, itt 89,7%-os a szórás. E két mutató tehát a regionális tagoltság *mértékének* megítélése szempontjából nem pótolhatja a tényleges, a megyékben termelt GDP-t.

A számítási eredményeket nemcsak a szórás, hanem a *térséma, a konkrét térszerkezet* együttmozgása illetve eltérése szempontjából is érdemes összevetni más, a regionális arányok jellemzésére használt mutatókkal. Ez a vizsgálat a mutatószámok közötti korrelációk vizsgálatán alapulhat. Ezek a számítások a szóbjöheto más területi jelzőszámokkal szoros együttmozgásra utalnak. A gazdálkodó szervezetek székhely szerinti GDP-fajlagosával mért korreláció 0.938, a gazdálkodó szervezetek sűrűségének (tízezer lakosra vetített számának) megyei jellemzőivel 0.846, az átlagos adózott jövedelemmel 0,8146, a gazdaság állapotait faktoranalízissel számszerűsítő komplex mutatóval ("gazdasági egészség" *Nemes Nagy J.1993*) 0.7491, az 1992. év végi munkanélküliségi rátával -0.539 a korreláció. Ezek a szoros kapcsolatok arra utalnak, hogy a regionális tagoltság nagyon markáns, s ha különböző jelzőszámok tükrében eltérő is a mértéke, a térbeli alapszerkezet hasonló. A számítási eredményekből és a fenti összehasonlításokból arra lehet következtetni, hogy bár a hazai gazdaságban kétségtelenül markáns új regionális tagozódási tendenciák indultak el (így például a nyugati országrész újbóli felértékelődése), ezek a folyamatok azonban az olyan összetett értékmutatóban mint a GDP kevésbé látványosan jelennek meg, mint az aktuálisan legnyilvánvalóbb átalakulási irányokat jellemző indikátorokban (pl. a vegyesvállalatok száma és aránya). Ez a tény mindenestre óvatosságra int atekintetben, hogy bármely mutatót kizárólagos érvennyel és mereven használjunk a regionális politika kialakításakor. (A támogatott kistérségek lehatárolásában például a legprecízebb GDP fajlagos sem lehet az egyedüli mutatószám).

A tanulmány elkészítéséhez felhasználtam a PM Gazdaságelemzési és Informatikai Intézetében 1992-93-ban, a KTM megbízásából a GDP területi számbavételének elméleti, informatikai és szervezeti feltételeit elemző kutatás eredményeit. Az elméleti kutatásban és az empirikus adatfeldolgozásban munkatársaim voltak Kovács Csaba, Józsa Sándorné, Koltai Tamásné.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Árvay J.1973 *Nemzeti termelés, nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon*, Közgazdasági és Jogi K.,Bp.

- Baigorri, A.1994** *Regional accounts methods: GVA and GFCF by industry*, EUROSTAT, Luxembourg (manuscript)
- Barta Gy.1977** A területi gazdasági különbségek változása 1960-1975 között, *Területi Statisztika* 2.sz.
- Bartke I.1971** *Az iparilag elmaradott területek ipari fejlesztésének főbb közgazdasági kérdései*, Akadémiai K., Bp.
- Fischer, G.1964** *Probleme regionaler Volkseinkommens- und Sozialproduktsschätzungen*, Polygraphischer Verlag AG, Zürich-St.Gallen
- Kulcsár V.1969** *A magyar mezőgazdaság területi kérdései*, Kossuth K., Bp.
- Nemes Nagy J.1984** Az ipari nettó termelés területi arányai és összefüggésük a területfejlesztéssel a nyolcvanas évek elején, *Területi Statisztika* 1.sz
- Nemes Nagy J.1985** A nettó termelés területi megoszlásának becslése az anyagi ágakban, *Közgazdasági Szemle* 11.sz.
- Nemes Nagy J.1993** A formálódó piacgazdaság regionalizmusa (In: Kovács K.szerk. *Település, gazdaság, igazgatás a térben*, MTA RKK, Pécs, 203-222 pp.)
- Pálfalvi J.1984** *A szállítás és hírközlés népgazdasági ágban keletkező nettó termelési érték területi arányai 1980-ban*, Kutatási Jelentés, KTI, Bp.
- Rechnitzer J.1988** Kísérlet a helyi szintű jövedelem termelésének és változásának számbavételére (In: *Ideológiai, politikai tanulmányok*, MTA RKK, Pécs 56-62 pp.)
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen für Bayern, Heft 433. für Beiträge zur Statistik Bayerns*, Bayerische Landesamt für Statistik und Datenverarbeitung, München, 1988